

Mario
Braun

Zaboravljene tajne zanata

Tajne o bojama. Priručnik za pripremu boja iz 15. stoljeća,
prev. i pril. J. Matijević i J. Zelić; ur. K. Škarić, Zagreb:
Hrvatski restauratorski zavod, 2016., 407 str.
ISBN 9789537389239

Među poznatim nam povijesnim tekstovima koji obrađuju tehnike slikanja, postupke pripreme boja i specifičnosti njihove primjene, po svojoj tematskoj cjelovitosti i važnosti izdvaja se njih dvadesetak. Osim rukopisa *Tajne o bojama* do danas je na hrvatski jezik preveden samo jedan, *Knjiga o umjetnosti / Il libro dell'arte*, u izdanju Instituta za povijest umjetnosti (Mala biblioteka IPU; prijevod K. Hraste i J. Matijević, 2007.).

Medievalni rukopis *Tajne o bojama* koji ovdje predstavljamo, možda poznatiji pod kolokvijalnim nazivom *Bolonjski rukopis*, svakako je jedan od najznačajnijih koji se bavi slikarskim tehnologijama. Općenito se smatra da rukopis potječe iz 15. stoljeća, a da su njegovi naknadno dodani dijelovi nastali tijekom 16. i 17. stoljeća.

Prevoditelji hrvatskog izdanja *Bolonjskog rukopisa* našli su se pred pionirskim zadatkom koji je u svim svojim segmentima daleko više od običnog prijevoda. Treba odmah na početku istaknuti da su u svojem višegodišnjem radu na pripremi toga teksta izv. prof. Jurica Matijević i prof. Jelica Zelić napravili izuzetan posao jer *Bolonjski rukopis* nisu samo preveli, već su ga opremili znanstvenim aparatom – bilježkama, tumačenjem starih mjernih jedinica, starog nazivlja, kazalom materijala, dodatnom literaturom i podacima o autorima – koji ga čini

čitljivim i bližim današnjim čitateljima i korisnicima u restauratorsko-konzervatorskoj struci.

Problemi prevođenja i reinterpretacije starih tekstova dobro su savladani u području kemije, gdje takvi prijevodi

i interpretacije alkemičarskih tekstova imaju svoju tradiciju i metodologiju, dok se u segmentu umjetničke produkcije kod *Tajni o bojama* prvi put susrećemo s povijesnim tekstom pri prevođenju kojega je tek trebalo razriješiti brojne "interpretativne" probleme. Jedan od njih je čisto terminološke naravi, s obzirom na činjenicu da je original pisan na latinskom i talijanskom jeziku, odnosno njegovim narječjima, a njegova je prva objava na engleskom jeziku, te drugi, daleko kompleksniji, vezan uz potrebna multidisciplinarna znanja prevoditelja iz područja kemije, slikarstva, polikromije i slikarske tehnologije.

Rukopis *Tajne o bojama* pronađen je u knjižnici samostana Sv. Spasitelja u Bologni. Pisan je latinskim i talijanskim jezikom, polugoticom, a prva ga je na engleski jezik prevela i objavila 1849. godine Mary Philadelphia Merrifield. Na talijanskom jeziku objavljen je prvi put 1887. godine (Olindo Guerrini & Corrado Ricci, urednici) pod naslovom *Il libro dei colori: segreti del secolo XV* te ponovno 1969. godine. U posljednjih desetak godina objavljene su dvije transkripcije koje poboljšavaju ranija izdanja. O samom nastanku rukopisa nema puno podataka; postoje tek zapisi o tome da je rukopis bio vlasništvo Ivana Krstitelja Nozzija (fol. 2 recto) i da ga je (fol. 2 verso) nabavio don Ivan Kristozom Trombelli (1697.-1784.; erudit, bibliofil, paleograf i regularni kanonik u Bologni od 1713. g.). Rukopis je nakon toga imao dosta burnu povijest - otuđen je u vrijeme Napoleonskih ratova da bi bio vraćen u Bolognu 1815. godine, a nakon zatvaranja samostana Sv. Spasitelja, od 1876. godine svoj je trajni smještaj našao u sveučilišnoj knjižnici u Bologni.

Struktura rukopisa temelji se na razdiobi u osam poglavlja od kojih su prva posvećena izradi plavih prirodnih boja (*lapis lazuli*), umjetnih boja (*ultramarina*), pravljenju plave boje iz biljaka, pravljenju zelenih boja. U petom poglavlju navode se

recepti za izradu crvenih boja, u sljedećem poglavlju su recepture za izradu purpurne i zlatne boje, a u sedmom poglavlju opisuju se među inim proizvodnja različitih boja poput cinobera, ljubičastih boja, žutih boja, daju se savjeti o izradi boje puti, olovnoj bijeloj. Uz to se mogu naći i podaci o izradi lažnoga poludragog kamenja, slikarskom sapunu, bojama za slikanje na zidu, o bojama za staklo i mozaike te o brojnim drugim tehnikama. Posljednje, osmo poglavlje odnosi se na pripremu i bojenje koža, pergamene, tekstila i sličnih materijala. Na prazne stranice originalnog rukopisa naknadno je bio dodavan manji broj recepata smještenih unutar originalno strukturiranih poglavlja koji se od originalnog teksta razlikuju po vrsti tinte i rukopisu.

Hrvatsko izdanje je strukturirano vrlo kompleksno. Prvih 199 stranica prijevoda *Bolonjskog rukopisa* opremljeno je bilješkama u kojima se detaljno i opširno uspoređuju i tumače razlike prijašnjih izdanja i transkripcija. Slijedi 160 stranica *Tehnološkog okvira* u kojem autori Jurica Matijević i Jelica Zelić navode detaljni, s jedne strane stručni a s druge spoznajni okvir, te kemijsko-tehnološki ključ koji današnjim čitateljima olakšava razumijevanje originalnog teksta. U tom dijelu tekst postaje prvorazredni udžbenik za studente restauriranja i kemijske tehnologije. Sljedeće 122 stranice donose integralni tekst na izvornom jeziku, a završni dio knjige namijenjen je kazalu materijala, opisu i pojašnjenju spominjanih starih mjera, popisu korištene literature i bilješkama o autorima, odnosno prevoditeljima.

Autorica prvog prijevoda i svojevrsne interpretacije *Bolonjskog rukopisa* bila je Mary Philadelphia (Watkins) Merrifield, jedna je od izvanserijskih, kod nas manje znanih žena engleske kulturno-znanstvene scene u doba Kraljice Viktorije, čiji su radovi bili indeksirani i u Royal Societyju. Njezino prevoditeljsko i poliglotsko znanje, široki

spektar znanstvenih interesa i enciklopedistički duh usredotočeni su na povijest općenito (posebice povijest Brightona), prirodoslovlje i botaniku. K tomu, zanimala se je i za modu koju je uključila u područje ozbiljnih znanstvenih istraživanja. Napisala je i dva umjetnička priručnika — prvi 1851. godine o slikanju portreta i akvarelnom slikarstvu, a drugi, priručnik o svjetlu i sjeni pri slikanju modela, 1855. godine. Potonji priručnik je u svoje vrijeme doživio čak četrnaest izdanja. U svojem kapitalnom djelu *Originalne rasprave iz vremena od 12. do 18. stoljeća* prezentirala je izvore o umjetničkim djelima slikarstva, uljnim slikarskim tehnikama, minijaturama, mozaicima i staklu, pozlati, bojanju i proizvodnji boja i umjetnih dragulja, čime je osigurala razumijevanje i čitanje *Bolonjskog rukopisa* u čitavom svijetu.

Treba naglasiti da nakana ove edicije nije samo proširenje znanja restauratora i povezivanje s tehnološkim i tehničkim segmentima, već i želja da se povijest umjetnosti proširi u znanost o umjetnosti vraćanjem poznavanju materijalne strukture umjetničkog djela. Podaci o korištenim materijalima, kakve primjerice nalazimo kod Vasarija ili nekih drugih renesansnih autora, značajan su element valorizacije umjetničkih djela. Razvojem industrijske proizvodnje slikarskih materijala od kraja 18. stoljeća nadalje podaci o materijalu i njegovim specifičnostima sve više izostaju pri opisivanju i valorizaciji umjetničkih djela.

Te “tajne zanata” i detaljni postupci dobivanja boja i drugih materijala bili su u vrijeme nastanka *Bolonjskog rukopisa* u sferi alkemije i bili su vezani uz specifičnu terminologiju koja je danas potpuno zaboravljena ili nepoznata. Kao primjer

naveo bih samo jedan termin koji se javlja u više recepata, “Carsku ili kraljevsku vodu” (*aqua regis*). Bez znanja o tome da je riječ o mješavini jednog dijela dušične i tri dijela koncentrirane solne kiseline te da je za to danas uvrježen naziv “zlatotopka”, razumijevanje recepata u kojima se taj materijal spominje pod izvornim nazivom danas ne bi bilo nemoguće.

Merrifield je donijela prijevod i povezala originalni tekst s vremenom sredine 19. stoljeća, a hrvatski prijevod detaljno povezuje recepte sa znanjem i standardnim jezikom i znanjima današnje kemije. Detaljna tumačenja i komentari koje nam donose Jurica Matijević i Jelica Zelić omogućuju, međutim, da *Bolonjski rukopis* bude koristan ne samo kao priručnik za kemičare ili slikarske tehnologe, već da taj multidisciplinarni tekst bude od pomoći i u različitim strukama (restauriranju, umjetničkoj produkciji ili prilikom povijesno umjetničkih istraživanja). Kako je jedna od recenzentica dr. sc. Srebrenka Bogović Zeskoski na promociji u splitskoj Palači Milesi rekla: “Sada imamo prijevod na hrvatski jezik, koji bi zbog svoje cjelovitosti, kvalitetno obavljenog posla i njegove suvremenosti trebalo prevesti na engleski”.

Stoga je i želja Hrvatskoga restauratorskog zavoda kao izdavača bila da ova knjiga postane toliko manjkajući, a ključni temelj specifične stručne literature te da po svojoj cjelovitoj transkripciji postane i toliko nužan restauratorski priručnik koji omogućuje uvid u segment pojedinačne proizvodnje umjetničkih materijala i podupire razumijevanje slikarske tehnologije, čime se otvara novi prozor za sagledavanje umjetničkih djela od srednjega vijeka do baroknih vremena. x